

OLÁH JÁNOS

A két alku közötti nemzedék

Az *Elérhetetlen föld* megjelenésének huszonötödik évfordulója alkalmából Menyhért Jenő kollégista barátunk az általa frissen alapított Anonymus Kiadónál a kilenc költő újabb verseiből *Elérhetetlen föld 1994* címen kiadott egy antológiát. Ő kért meg róla, írjam meg a legendás '69-es antológia születésének és utóéletének történetét. Mielőtt azonban hozzákezdenék ennek a szubjektív antológiatörténetnek az ismertetéséhez, megpróbálom szélesebb látókörbe helyezni a velünk történeteket, mivelhogy a történések túlmutatnak a személyes sorsokon, túl e csoport kollektív kálváriáján. Triviálisan szólva, az antológia története a közelmúlt kultúrpolitikájának állatorvosi lova, minden olyan betegség felfedezhető rajta, amely az akkori irodalmi életet áthatotta, de amelyből máig sem sikerült kigyógyulnunk.

Az *Elérhetetlen föld* és szerzői sorsában jól kitapintható az a machiavellista kultúrpolitikai módszer, amellyel Aczél György a hatvanas években megszervezte az irodalmi életet. A folyamatok befolyásolása olyan jól sikerült, hogy azok a paradigmák, amelyeket az ő ösztönzésére alakítottak ki az akkori irodalmi szereplők, máig az irodalmi értékrendszer meghatározói, és hiába tudja, vagy legalábbis sejti a mai magyar irodalmat ismerők többsége, hogy ez az értékrend egy hamis ideológia nyomására kialakult hamis értékrend, nincs esély a megváltoztatására. A legkisebb módosítási, kiegyenlítési törekvések is aránytalan indulatokat váltanak ki a jelenlegi helyzet kedvezményezettjeiből. A közönség, a szakmai és az olvasói közeg pedig már régen elveszítette önállóságát.

Felvetődik a kérdés, miért ragaszkodik még mindig csaknem minden szakértő, tankönyvíró, irodalomtudós, tanár – középiskolai és egyetemi tanárok – egyaránt a nyilvánvaló torzulásokhoz? Tulajdonképpen egyszerre egyszerű is, és mérhetetlenül bonyolult is a válasz. Alapvetően arról van szó, hogy a hatvanas évektől a kultúrpolitika feladta az ötvenes években Révai József által alkalmazott direkt beavatkozás módszerét. Aczél György a meglévő szereplőket hasz-

nalta fel céljai eléréséhez. És nemcsak felhasználta, el is kötelezte őket e célok iránt.

A program egyik első, nem egészen nyilvános meghirdetésén én is jelen voltam. A rendezők mintegy – ha jól emlékszem – harminc-negyven fiatal író hívtak meg az 1969-es lillafüredi konferencia idején tartott előadásra. Olyan irodalomra van szükség, fejtegette az előadó, amely szakít a populista, népi hagyományokkal, önmagukba zárt, nehezen megfejthető szövegeket alkot, nem keresi a kapcsolatot a közösséggel, nem akar annak szószólója lenni. Mi, mondta az előadó a hatalom birtokosainak nevében, majd gondoskodunk róla, hogy ezeket a szövegeket a kritika és az irodalomtudomány kikezdzhetetlen értékeként vezesse be az irodalmi tudatba.

Elborzadtam az előadás hallatán, de pályatársaimat nézve többen voltak a helyeslő, bólogató fők, mint a dacosan ellenszegülő látszók. Nem volt nehéz dolga az előadónak, hiszen az európai divat, hogy ne mondjam: fősodor is az ő malmára hajtotta a vizet. A receptet nem ő találta ki, ő csak felismerte az euroatlanti újsematizmus alkalmazásában rejlő lehetőségeket, és idomította hozzá saját, különös csoportérdekeken nyugvó, a létező ideológiai és politikai erőterben nehezen elhelyezhető elképzeléseit. A népiség és a magyar nemzeti kontinuitás megtagadásának modernizált formájával sokan azonosultak, az európai haladás-eszmében találva meg igazolásukat. Ők lettek a modern kultúrpolitikát indirekten kiszolgáló lelkes modernisták, a mucsainak tartott hagyomány harcos megtagadói, a nemzeti önismeret helyett a nemzeti lét tragédiáin lelkesen gúnyolódó ironikusok. Nem külsőleg stigmatizálódtak, hanem belsőleg, lélekben is azonosultak a szerepekkel, amelyeket a rendszer kiszabott rájuk, és ezeket a szerepeket vállalták később is. Máig ugyanezek a gesztusok irányítják a magyar irodalmat.

A Kilencek, az általunk képviselt modern népiség homokszemként csikorgott a kultúrpolitika jól olajozott fogaskerekei között. Mielőtt azonban az antológia kiadatásának és fogadtatásának viszonyosságairól beszélnék, vissza kell kanyarodnom az eredethez.

A hatvanas években az ELTE falain belül rendhagyó elevenséggel forrt, burjánzott az irodalmi élet. Egymás sarkába hágva jelentek meg, tiltattak be vagy haltak el, születtek újjá a különböző stencilezett irodalmi lapok. A Mozdulók, a Napok és az akkori-ban sok port felvert, botrányra érdemesített Tiszta

Az előadás a Tokaji Író-tábor tavalyi, *Eltiltva és elfelejtve* című konferenciáján hangzott el.

szívvel. Szinte mindegyik lap botrányban született, és botrány közepette múlt ki.

Ennek a pezsgő irodalmi életnek utólag abban látom a magyarázatát, hogy közben, odakint „a nagy irodalom” még mindig az ’56 utáni hibernáció dermedtségében leledzett, s alig-alig akart életre kelni – mert hát ezt a nagy politikai hűtőláda kezelői sem akarták. A kultúra összes intézményét megszállták az elbocsátott légió, az ÁVO szakemberei, és a magyar irodalmat úgy próbálták életre galvanizálni, hogy közben a saját igényeikhez alakítják. A már elismert értékek kezelése, a tekintélyek megjuhásztása volt a legfőbb feladat. A fiatalokkal az ég adta világon senki sem törődött. Amúgy is ’56 tanulságaként minden fiatalban ellenforradalmárt szimatolt a hatalom.

A *Tűztánc* antológiában és az *Élet és Irodalom* hasábjain megjelenő pártos ifjakkal megelégedett az irodalompolitika, másokra nem is volt szüksége. Különösen nem egy új, öntörvényű irodalmi nemzedékre, amely akkor már minden intézményes ellenállásnak fittyet hányva mégis létezett.

Nem volt egynemű ez a nemzedék, nem voltak egyformák irodalmi ideáljai és a gondolkodását meghatározó tájékozódási pontok. Egyben azonban csaknem egységes volt: a favorizált irodalmi értékek, valamint az ezeket érvényesítő intézmények iránti ellenszenvében. Még a nemzedéknek a szocialista-realista sematizmus újratermelésére hajlamos tagjai is nem egyszer, ha ideig-óráig is, de egy nevezőre kerültek a lázadókkal. És nemcsak az egyetemen tenyésztett ez az irodalmi világ, hanem különböző klubokban, művelődési házakban és magánlakásokban is.

Ebben a légkörben született meg a Ráday Kollégium földszinti sötét celláiban az *Elérhetetlen föld* eszméje. Megismerve egymás írásait, gondolkodását, indíttatását, irodalmi tájékozódását, óhatatlanul is bizonyos rokon vonásokra ismertünk. Mindnyájan irtóztunk az úgynevezett szocialista költészettől.

Fontosnak tartottuk a szembenézést a magyar irodalmi hagyományokkal. A népi irodalom volt ebben a legközelebbi tájékozódási pontunk, de nem egyedül. Semmiképpen sem a népi irodalomnak az a fel fogása, amely egy új manierizmusra, kizárólag a népdalszerűsége és a szürrealista képiségre esküszik. Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Weöres Sándor, Veres Péter, Sinka István voltak a magyar vonatkozású irányjelzőink. A szkeptikus angolszász új konzervativizmus néhány nagy életműve is vonz-

erőt gyakorolt néhányunkra, akik T.S. Eliot, Ezra Pound, Robert Lowell fordításával is megpróbálkoztunk akkoriban. Ezek a tények jelzik: látókörünk sokkal tágabb volt, mint amilyennek később a kritika beállítani igyekezett. (Ámbár megjelenésekor még észrevették az *Elérhetetlen föld*nek ezt a kettősségét, hiszen egyaránt szemünkre vetették „reakciós” népi-ségünket s behódolásunkat a „megemésztetlen nyugati izmusoknak”.)

Közös volt bennünk a vágy, hogy a népi irodalom értékeihez kapcsolódjunk, és megújítsuk azt. Szeretnénk volna ideologizmusától megszabadítani, hogy úgy mondjam: individualizálni. Ez a törekvés nem is volt idegen az illyési vonaltól, amely szorosan kötődött a babitsi ars poeticához.

Az antológia nem egyik pillanatról a másikra született meg, magának a gondolatnak a kiforrásához is csaknem egy esztendő kellett. Egyáltalán nem volt magától értetődő akkoriban, de talán ma sem az a társadalmi konszenzustól idegen különvélemény kinyilvánítása. Számtalan közös felolvasóest, mondhatnám: a közösség biztatása érlelte meg bennünk az elhatározást: nem oldalazhatunk tovább az irodalmi fősodor farvizén, előállunk azzal, amit csinálunk. Egyetértettünk abban is: legyen ez a bemutatkozás olyan, amilyenek mi akarjuk. Olyan könyvet terveztünk, amely az akkori egyetemi ifjúság gondolkodását, a saját világképünket őszintén, minden cenzúra nélkül fogalmazza meg.

1966 tavaszán kezdtük szerkeszteni az antológiát. Végigvándoroltuk az akkori pesti eszpresszók és kocsma sorát. Legtöbbet a Bajtárs sörözőben időztünk, mert ez volt az a hely, ahonnan a kevés fogyasztás ellenére sem dobtak ki bennünket idő előtt. Az Eötvös–Ráday kollégiumi hatos névsor – Györi László, Kiss Benedek, Oláh János, Pétek Imre, Rózsa Endre, Utassy József – ekkor egészült ki további négyel. Magunk közé hívtuk a Tatabányán tanítóskodó egykori évfolyamtársunkat, Mezey Katalint, aztán Konczek Józsefet és a nálunk néhány évvel fiatalabb Kovács Istvánt. Hónapokba tellett, mire a nagyjából végleges anyag kialakult, a szerkesztést Angyal János végezte, aki szintén évfolyamtársunk volt, és rengeteget segített az antológia sorsának intézésében. A kötet elkészült, ám ekkor derült ki, hogy a megjelentetése jóval nehezebb lesz, mint a megírása, szerkesztése volt.

Először a Szépirodalmi Kiadónál próbálkoztunk, egy egész haditanács jött össze a visszautasításunk-

ra. Ezután következett a Magvető Kiadó. A Magvetővel kapcsolatban Kardos György viselt dolgairól már egyet s más tudva, nemigen voltak illúzióink. Talán egy évet is ültek a kéziraton, válasz sehol. Közben elkezdték az *Első ének* című antológia szervezését a nyilvánvaló céllal, hogy az *Elérhetetlen földet* feleslegessé tegyék, és esetleges megjelenését megelőzzék. Néhányunknak ajánlatot is tettek, adjuk föl a saját antológia ábrándját, és vegyünk részt a hivatalos kiadványban, de a megkönyvékezettek ekkor még ellenálltak. Ugyanekkor indult el a Szépirodalmi antológiaszervezési tevékenysége is, amely utóbb a *Költők egymás között* című kötetet eredményezte. Ebbe Kiss Benedeket sikerült beszervezniük a Szépirodalmi Kiadó szerkesztőinek.

Láttuk, hogy hovatovább az antológia ügye zátonyra futott, mégsem akartunk belenyugodni a kudarcba. Ekkor már megjelent néhány szépirodalmi kötet az állami kiadás háta mögött magánkiadásban, de ezeket a suttagó propaganda, nem is mindig alaptalanul, a dilettantizmus vádjával illette. Ezért közöttünk is voltak néhányan, akik most már megtorpantak volna, mégis továbbsodort bennünket az ésszerűtlen lendület. A magánkiadás engedélyezése végett benyújtottuk az antológiát a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságához, amely a cenzúra szerepét töltötte be. Többek között a nem állami könyvkiadónál megjelent művek engedélyezésével foglalkozott. Kiderült, több kritériumnak is meg kell felelni a kéziratnak ahhoz, hogy ezen a nem éppen szokványos, a rendesnél jóval mostohább úton megjelenhessék. Először is írásos elutasító véleményt kell beszerezniük a két állami kiadótól. Az elutasítás mindkét helyen megtörtént, de egyik kiadó sem adta írásba a véleményét. A Szépirodalminál külön kérésre megkaptuk az obulust, a Magvető jóval keményebb diónak bizonyult. Sehogy sem akartak nyilatkozni. Amikor egy nyári napon, ki tudja, hányadszor megjelentem a Kiadó titkárságán, a titkárnő közölte velem, hogy a kézitról nem tud semmit, valószínűleg az illetékes lektornál van, aki éppen most nyaral, nem tudni, hol, és csak egy hónap múlva jön vissza. Különben is hagyjam őt békén. Én azonban megmakacsoltam magam, és azt mondtam, amíg a kézirat elő nem kerül, nem megyek sehova. Hívja fel a lektort, vagy csináljon, amit akar, de nekem a kézira és a kézirat visszaadását rögzítő néhány sorra szükségem van. Nem emlékszem pontosan, mennyi ideig álldogálhattam, egyik lábamról a másikra helyezve a testsúlyomat és semmiben sem bízva

már, amikor a titkárnő elveszítette a türelmét, kirántotta az egyik fiókot, és lecsapta az asztalra a kéziratot.

Az elutasító levelet is megírtam vele, aztán, mint aki jól végezte dolgát, távoztam. Valószínűleg engedékenységet leplezendő terjesztette utóbb, hogy tettelegességgel fenyegettem, az asztalt ráborítva kényszerítettem a kézirat visszaadására. Az elutasító papírokon kívül független irodalmi tekintélyeknek számító lektori véleményekre is szükség volt az engedély megszerzéséhez. Nagy László ajánlásán túl, amely az antológia előszavaként lett ismert, Juhász Ferenc, Kormos István és Váczi Mihály is kiadásra javasolta a könyvet. Az engedélykérelem mellé le kellett tenni a hivatal asztalára a nyomdaköltség teljes összegét. Személyi kölcsönt vettünk fel. A szerkesztő Angyal János is. Így eleget tettünk minden formai követelménynek, vártuk az engedélyt. De nem kaptuk meg. A szokásos, hosszú várakoztatás után egyszer csak berendelt magához a főigazgatóság egyik hivatalnoka. Ketten járultunk a színe elé, Angyal János, a szerkesztő és én. Beléptünk a szobába, megálltunk az ablakkal szemben, amely hátulról világította meg őt, sötétben hagyva az arcát. Ültében félig fölegyenesedve felénk hajolt, és átnyújtotta az antológia kéziratát. Közölte, hogy az engedélyt nem áll módjában kiadni.

– De hát miért? – kérdeztem. – Ehhez nincs joguk – mondtam. Nem voltam képes csalódásomat palástolni. A hivatalnokot feldühítette okvetetlenkedésem, amúgy is dühös lehetett, amiért neki jutott ennek a nem éppen kellemes feladatnak a végrehajtása. Egyszer s mindenkorra le akarta zárni a vitát.

– Amíg én ebben a székben ülök, ez a könyv nem jelenik meg Magyarországon – mondta. Több mint két éves kálváriánk a végállomáshoz látszott közeledni. Annyi elégtételt szerettem volna szerezni magunknak, hogy legalább a szemébe vágjam az igazamat.

– Magához képest – mondtam – a Horthy-korszak hivatalnokai demokraták voltak. – Ezt sértésnek szántam, pedig egyszerű, jóindulatú ténymegállapítás volt csupán. Abban a pillanatban úgy látszott, végképp nincs tovább, az antológia nem jelenhet meg.

Egy véletlen találkozás azonban hirtelen megfordította az antológia sorsát. Kovács István 1966 őszén valamilyen sürgős ügyben kereste Kiss Ferencet, de nem találta otthon, csak a fiát, aki készségesen elvezette őt Végh Antalhoz, ahova apja, valamint Darvas József, az Írószövetség akkori elnöke birkavacsorára volt hivatalos. Darvas talán az indulását fémjelző,

népi irodalom iránt érzett nosztalgiája és annak elárultatása miatt fölébredt lelkiismeret-furdalása okán ápolta ezt a kapcsolatot. Kiss Ferenc előzőleg többször is beszélt Darvasnak az antológia mostoha soráról, az irodalompolitika végrehajtóinak ellenünk tanúsított elutasító magatartásáról. Darvas Kiss Ferenc közbenjárására elvállalta, hogy felülvizsgálja az antológia ügyét. Kovács István elvitte hozzá a kéziratot, Darvas azonnal elolvasta, és intézkedett a megjelenéséről. Ebben a döntésben az esztétikai szempontok mellett alighanem szerepet játszott a Darvas és Aczél közötti nézeteltérés is.

Darvas reálpolitikusként elvetette az általunk végső megoldásként szorgalmazott magánkiadás tervét, és betagolta az antológiát a működő irodalompolitikai intézményrendszerbe. Méghozzá szorosan a politikai felügyelet szárnyai alá. Utasította Gál Istvánt, hogy az Írószövetség KISZ szervezete nevében vállalja el a könyv kiadását. Mi elfogadtuk ezt a megoldást abban az esetben, ha a kötet anyaga változatlan maradhat. Így került a könyv az Ifjúsági Lapkiadó Vállalathoz, a KISZ kiadójához. Itt látott napvilágot 1969 novemberében, de a cenzúra sietős beavatkozását egészen mégsem kerülhette el. Tudtommal három verset vettek ki belőle. Én csak a sajátomról tudok. A *Szarkaváros* című versemet kellett kihagyni, de azt, hogy mit tettem be a helyére, már senki nem nézte meg.

A kihagyott vers az '56 utáni depressziós budapesti hangulatot érzékelteti, valószínűleg ezért szúrt szemet a szuperlektornak. Amivel helyettesítettem, a *Fordulópont* '68-as ihletésű friss vers volt. Körülbelül ugyanazokkal az intonációkkal, amelyek az elődjét jellemezték. A cserét nem éreztem elvtelen kompromisszumnak.

A könyv 1969 novemberében az Ifjúsági Lapkiadó Vállalatnál végül is megjelent. Ezt a pillanatot valódi győzelemként éltük meg. Az csak jóval később derült ki, hogy nagyon is pirruszi volt ez a győzelem. Akkor nem sokat törődtünk az ellendrukkerekkel, sem a lesújtó kritikákkal. Az egyetemi ifjúság körébe úgy robbant be ez a könyv, mint a bomba. Pillanatok alatt elfogyott az összes – ha jól emlékszem, kétezer – példány.

Egymást követték a forró hangulatú felolvasások. Egyre, az 1970. évi március 15-eire, amelyre a Kosuth Klubban került sor, mindnyájan jól emlékszünk. Zsúfolásig megtelt a nagyterem, még a lépcsőkön, sőt a Múzeum utcában is álltak az érdeklődők. Berek

Kati és Jordán Tamás mondták a verseket. Latinovits, aki szintén készült a felolvasásra, nem lehetett ott, mert lábát törte az egyik felolvasás előtti próbán. A sikert azonban a távolléte sem csökkentette.

Úgy éreztük: azon pillanatok egyikének lehetünk nemcsak tanúi, de szereplői is, amelyek ritkán, nagyon ritkán következnek be, amelyekben irodalom és közönsége teremtő módon egymásra talál. Úgy éreztük: ez a pillanat és ez a közösség kötelez.

Ezért indítottuk el nem sokkal az antológia megjelenése után a Kísérlet című folyóiratot. Méghozzá ezt is kerülő úton, egy kis Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei faluban, Vaján. De a szocialista cenzúra most már határozottabb volt. Az első három, egyszerre kinyomtatott számot nem sikerült eljuttatnunk az előfizetőkhez, mindet lefoglalta a rendőrség. Visszavonták a már kiadott engedélyt is.

Terveztük egy, a határon túli kortársaink verseivel kiegészített antológia kiadását, de ezt a tervünket már a kézirat összegyűjtésének idején elfojtották.

Válaszul kiadtuk a Kilencek díját. Az első három díjazott Vári Fábián László, Lezsák Sándor és Kemény István voltak.

A retorzió nem maradt el. Apránként kiszorultunk csaknem az összes folyóiratból, a mi közreműködésünkkel létrejött *Mozgó Világ* szerkesztői is úgy tettek, mintha nem is léteznénk. Írásainkat nem közölték.

Az irodalompolitika lovat váltott. A szocialista realizmus helyett az addig üldözött avantgarde-ot, különösen annak sterilizált, posztmodernnek nevezett formáját kezdte favorizálni, és játszotta ki ellenünk. Ez az irodalompolitika, mivel akaratát nem kívülről kényszerítette rá az irodalmi életre, hanem a valós folyamatokba avatkozott bele, sokkal eredményesebb volt, mint ötvenes évekbeli elődje. Ennek a cselvetésnek a következményeit nyögjük ma is.

Eleinte nem értettük, miről van szó, csak azt éreztük, hogy az irodalom senki földjére kerültünk. Lassan világosodott meg az elménk.

1992-ben, a tokaji tanácskozáson az irodalom autonómiájáról volt szó. Azon a tanácskozáson Mezey Katalin is felszólt. Azt mondta, hogy a magyar irodalom felmorzsolódott generációja vagyunk, két alku közötti nemzedék. Az egyik alkut a hatvanas évek elején kötötte meg a politikával, '56 tanulságait levonva és '56-os veszteségeit a konszolidáción visszanyerni vágyva az előttünk járó generáció. A másik alkut a hetvenes évek elején-közepén kötötték meg,

talán éppen a mi indulásunk tanulságait levonva a nálunk fiatalabbak.

Sokáig nem tudtuk, hogy ezek az alkuk megkötettek, ámbar a következményekkel – a semmitmondó manierizmus gátlástalan érvényesítésével – naponta szembesültünk. Lassan kezdtek el szivárogni bizonyos vallomások, gyónások, amelyek ennek a második alkunak a létét erősítették meg.

Az egyik kultúrpolitikai főszereplő, Király István bocsánatot is kért egyikünkötől akkor éppen tévedésnek ítélt tetteért, amellyel a hetvenes években a népi irodalom folytatóinak ellehetetlenítését és a szöveg-irodalom előtérbe helyezését megfogalmazó párt-határozat vagy iránymutatás létrejöttét segítette.

Ugyanilyen véletlenszerűen derült fény arra is, hogy a Mozgó Világ szerkesztői nem pusztán ízlés-sugallatuknak engedve zárták be előttünk a folyóirat kapuit. Ezt is az egyik távozó főszerkesztő vallotta be. Elmondta – igaz, csak kirúgásának pillanatában –: azzal a feltétellel bízták rá a lap szerkesztését, hogy a mi írásainkat ne közölje. Bebizonyosodott, volt ilyen alku a Mozgó Világnál is.

Azután még egy későbbi, a hetvenes évek közepe táján formálódó alkura is fény derült. Aczél György magához hívatott húsz-harminc kiválasztott író. Véd- és dacsövetséget ajánlott nekik. Nem sokkal az *Elérhetetlen föld* megjelenése után zajlottak le ezek a találkozások. Állást, korlátlan magyar és külföldi megjelenési lehetőséget, gazdag recepciót, díjakat, és még sok minden mást ígért a meghívottaknak. Egyet kért tőlük, szorítsanak ki minket és a hozzánk hasonlókat az irodalomból. Szüntessék meg a népi irodalom folytonosságát. Csupán egy telefonhívást kért visszajelzésként. Állítólag a telefont aztán nem vette föl senki. Az alku jeleit azonban, aki az irodalmi életet figyelte, szemmel kísérhette.

Amikor a Magyar Napló élére kerültem, személyesen is megtapasztalhattam azt a mérhetetlen ellenszenvet, amelyet személyes gyűlölet nem, csupán a bűnben fogant szövetség által generált rossz lelkiismeret táplálhat és izzíthat ilyen kitartóan. Ha a kivégzett életre kel, az a hóhér számára mérhetetlen szégyen és kudarcc. Mivel akkor még, a Napló élére történt kinevezésem idején nem tudtam az azóta kiderült részletekről, meglepetésként értek az irodalmi élet szereplőinek reakciói.

Megüzenték, hogy három hónap alatt tönkreteszik a Magyar Naplót, és engem kiirtanak a magyar irodalomból. Nem rettentem vissza. A Napló tetszhalott állapotban volt. Ha nem sikerül megmentenem, nem

lett volna éppen égbekiáltó kudarcc, az irodalomból való kiirtásomat pedig már jóval előbb végrehajtották az újkori fenyegetők. Azóta csaknem húsz év telt el. Sikerült néhány morzsányit visszaszerezniünk a meggyalázott népi irodalom becsületéből. Mégsem érzek semmiféle győzelmi eufóriát.

Nem csillapult az irodalmi harc. Mondják: ez a harc szekértáborok között folyik. A szekértáborok közötti harc már önmagában is képzavar. Szekértáborokat azért rögtönöztek a megtámadottak, hogy védjék magukat a támadók ellenében, de ha senki sem támad, mindenki csak védekezik, az maga az idilli béke, pedig jól tudjuk: szó sincs erről.

A másik kedvenc metafora az árokbetemetés. Százszor felszólítottak már rá. De ha egyszer – védekeztem mindig – mi, megtámadottak oda vagyunk vetve az árok fenekére, akkor – ásót fogva – magunkat, a saját értékeinket temetnénk be.

Ha már a hasonlatoknál tartunk, a jelenlegi irodalmi életnek az aczéli korszakból örökölt kivételezettjeit egy folyóparti piknikező társaságnak látom. Mi, népiek a folyóban fuldoklunk. Ha egyikünk-másikunk kidugja a hullámokból a fejét, hogy levegőt vegyen, a folyóparti társaságból valaki egy jókora husággal mindig tarkón vágja a levegő után tátogót, sértődötten, hogy miért nem fulladt már meg végleg.

Béküléstről, a harc megszüntetéséről ebben a pozícióban lehetetlen tárgyalni. Ki áll szóba egy fuldoklóval? Tárgyalási helyzet egyedül akkor alakulhatna ki, ha egyenlő erők állnának egymással szemben. Első lépés a kiegyezés irányába a tárgyalási feltételek megteremtése volna. Erre a tönkre tett magyar irodalmi közegben egyelőre nem sok esély mutatkozik.

Az 1992-es Tokaji Írótabornak címzett levelében Szabó Magda azt írta: „Nincs a világnak az a díja, amellyel a meggyilkolt ambíciót és a megalázott alkotót, a megalázott alkotói tudatot – és ezt külön aláhúznám –, a ketrecben elpusztult, soha meg nem írt témát ki tudná egyensúlyozni.”

Jelenleg a meggyilkolt ambíciót, a megalázott alkotót se nagyon igyekszik az irodalmi közeg kárpótolni. Én sem a személyes sérelmek fájdalmának okán mondtam, amit mondtam. Sokkal inkább a témákat sajnálom, amiket a magyar létről nemzedékem legjobbjai megírhattak volna, de éppen a ketrecbezártság miatt nem sikerült megírniuk. Amit megírtunk, arra meg nem figyel senki. Nemcsak mi lettünk ezáltal szegényebbek, hanem a magyar emlékezet, amelyből ezek a tanúságtételek végleg kihullottak.